

Església romànica de la Roqueta (Sant Martí de Tous, Anoia)

PINTORS I ESCULTORS DE RETAULES ANOIENCES (SEGLES XVI I XVII)

XAVIER JORBA

INTRODUCCIÓ¹

Al final del segle XVI, Igualada i totes les parròquies de la Conca d'Òdena havien entrat en contacte amb els canvis religiosos postulats pel Concili de Trento. Les idees de la Contrareforma arribaven amb força. Les noves generacions es converteixen en protagonistes dels nous fonaments religiosos. El jesuïta català Pere Gil va testimoniar el 1600 que “*se són edificadas de nou o renovadas moltíssimas Iglésias en Cathalunya*”.² La difusió del projecte tridentí pels bisbats catalans es traduirà en les visites pastorals realitzades pels bisbes a les seves parròquies per dur a terme la reforma doctrinal, moral, espiritual i administrativa. Calia inculcar als rectors i als seus parroquians la necessitat de millorar el lloc de culte, procurant la decència i bon estat dels seus edificis religio-

sos i components materials —retaules, mobiliari litúrgic, sagraris, objectes d'orfebreria, reliquiari, campanes...—; imposar la invenció del silenci durant les celebracions;³ mantenir la disciplina religiosa i consolidar l'autoritat del rector davant dels fidels; redreçar i reorganitzar l'administració parroquial, fins aleshores en mans dels obrers i per tant responsables del finançament de la parròquia. Calia posar fi al costum d'utilitzar l'edifici religiós per a funcions socials i despertar i conscienciar els creients en l'obligació cristiana de millorar i tornar més sumptuós l'espai sagrat per glorificar Déu, la

2. Iglésies, Josep: *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya seguit de la transcripció del Llibre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural ço es de cosas naturals de Cathaluña segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Semanari de Barcelona*. Quaderns de Geografia I. Barcelona, 1949, p. 274-275. L'any 1618, els jurats de Sant Genís (Jorba) contracten el mestre de cases Joan Tenda, per enderrocar part de l'església, “*los dos caps y lo costat de mig jorn y aquells tornar-los fer nous y que tingan trenta palms de alsada y muntar la paret que resta a civell de las que ha de fer noves de pedra y argamasa de gruix de quatre palms y mig*”. La nova església havia de tenir trenta pams d'amplada i vuit canes de llargada. Entre altres obres, s'havia de fer un cor, un campanar, i canviar de lloc l'antic portal d'entrada. El cost de l'obra era de cent trenta lliures. AHCI. Secció ANI, núm. 65, full solt i p. 205.

1. Aquest treball pretén donar a conèixer la documentació inèdita referent a la contractació, a finals del segle XVI i principis del segle XVII, de tretze retaules de la comarca de l'Anoia, signats entre les diferents universitats, obrieres i confraries amb els escultors i pintors igualadins i forans d'aquell moment. El tema no és nou: Sergi Plans i Carme Giralt ja fan una aproximació a altres retaules de la comarca en les seves obres *El retaule del Roser de Sant Martí de Tous* (Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, Sant Martí de Tous, 1998); “Joan Grau i el retaule de la capella de la Puríssima Concepció de Pujalt: Noves aportacions documentals (1638-1639)” a *Miscellanea Aqualatensia*, núm. VIII. Igualada, 1997; i Plans, Sergi: “El taller del daurador Esteve Gaixet a Santa Coloma de Queralt (segle XVII)” a *Recull* núm. 4. Santa Coloma de Queralt, 1996.

3. Recordem que la missa tenia més una funció social que no espiritual. Els parroquians hi anaven a realitzar intercanvis comercials, a xerrar, a jugar a daus, en definitiva era un guirigall. Després de Trento, els bisbes intentaran posar-hi solució sense gaire èxit. Per a més informació veure Kamen, Henry: *Canvi cultural a la societat del Segle d'Or. Catalunya i Castella, segles XVI-XVII*. Lleida: Pagès Editors, 1998.

Verge i els sants. Serveixin d'exemples la donació feta pel notari Miquel Lledó, l'any 1562, d'un calze a l'església parroquial de Santa Maria d'Igualada;⁴ el contracte entre el mestre Felip Baldes, argenter, habitant a la vila d'Igualada, i l'obrer de la parroquial església del castell Orpí, Joan Poch, l'any 1578, per fabricar una creu d'argent:⁵ *“Primerament dit mestre Phelip Baldes convé y en bona fe promet al dit senyer en Joan Poch que de aci al dia de Sanct Michel de setembre primer vinent farà y fabricarà a ses despeses una creu de argent blancha de pes de setanta lliures poch mes ho mancho segons se pesarà ho se acotarà la moneda que pesarà la qual farà y fabricarà a la usansa que de pnt. se use ab sinch figures a cada part y altres obres y pintures segons se usen ... confesse haver hagudes y rebudes del dit Joan Poch en compte de la fabrica de la dita creu trenta una lliura y deset sous moneda barcelonesa...”*; el contracte dels jurats d'Òdena amb el campaner de la ciutat de Girona, Felip Volta, per fabricar una nova campana per a l'església de Sant Pere d'Òdena, l'any 1592: *“... una campana grossa tant ample com per a la campana que sels hera squerdada ...”*;⁶ o el contracte entre els jurats de Tous i el mestre campaner Miquel Puig, de Cervera, de l'any 1598, per fondre la campana vella i fer-ne una de nova de coure *“de pes de sis robes y vint lliures”*.⁷

4. AHCI. Secció API, caixa núm. 214.

5. AHCI. Secció ANI, núm. 21, p. 47.

6. ACA. Secció protocols. Sèrie Igualada, núm. 350. El ritual de consagració de les campanes deïa *“Que aquesta campana atregui l'Esperit Sant per la dolçor de la seva harmonia... Que mentre la seva veu s'eleva al cel, la protecció dels àngels en descendeixi per a la teva Església... Que el so d'aquesta campana faci fugir les trampes del Dimoni, que allunyi la pedra, el llamp, el tro, la tempesta i totes les calamitats”*. El rector de Rubió va escriure a finals del segle XVII *“Tal virtut a donat déu/ al so de vostra campana/ que lo poble molt be creu/ y te per cosa molt clara/ que en ser ella ben tocada/ fuig lo mal temps rigorós”*. AHCI Fons CECI-Rubió, caixa 2, núm. 4 (1672-1699).

7. AHCI. Secció ANI, núm. 55. Full solt. L'any 1603, els jurats d'Albarells, juntament amb els jurats de Porcarisses, encarregaren la fabricació d'una campana per a l'església d'Albarells. AHCI. Secció ANI, núm. 56. Fulls solts.

La pietat tridentina i les ganes de fe de la majoria dels habitants de les parròquies catalanes va donar lloc a un ambient de culte, força intens, que es va traduir en una febre constructora de nous retaules, alguns d'ells dedicats als sants locals. El retaule esdevé el vehicle d'expressió de la devoció col·lectiva de la comunitat. És l'element central de comunicació religiosa entre el fidel i Déu i els seus sants. La devoció al sant depenia de l'esforç protector i eficaç d'aquest. Havia de salvar la comunitat de tempestes, inundacions, lla-gostes, sequeres, pestes... Si aquesta protecció no es realitzava, la comunitat canviava i adoptava un nou sant protector. Així, per exemple a la nostra comarca, la majoria de les esglésies construïdes a l'interior o prop del recinte d'un castell tenien l'advocació a Sant Miquel.⁸ L'arcàngel era un sant protector, defensor i guerrer. Acabada l'època medieval, moltes d'aquestes esglésies canviaren l'advocació. El nou sant elegit també havia de ser miraculós. A Igualada, el Sant Crist realitzava aquesta funció. Un exemple, de l'any 1660, quan un gadità anomenat Julian Amon *“arribat a la pnt. vila de Igualada coxo que nous podieu sustentar ni caminar sinó és ab crosses y hayau feta oratio a la Image del St. Christo de la pnt. parroquial Iglésia que és en la capella de la Minerva de dita Iglesia y en lo pnt vos hayau trobat bo y sa de dita coxaria que tenieu en tant que dites croses que aportaveu haveu dexades per memòria en dita capella del St. Christo y ara caminau dret y yguals sens les croses”*.⁹

Són anys de proliferació de devocions al Santíssim Sagrament, a la Mare de Déu i al seu rosari, a Sant Josep i a les ànimes del purgatori. Moltes d'aquestes noves devocions són difoses per nous ordes religiosos establerts a Catalunya

8. Cabestany i Fort, Joan-F. i Matas i Blanxart, Maria Teresa: *“Advocació de Sant Miquel a les capelles dels castells de la marca del Gaià i del Penedès (S. X–XI)”*, dins de *Lambard. Estudis d'art medieval*, volum X. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, p. 140–150.

d'ençà les reformes tridentines —jesuïtes, caputxins, carmelites descalços. Així doncs, aquestes manifestacions de culte, veneració i propaganda de sants es van materialitzar en la iconografia barroca de retaules encarregats per universitats i confraries.

ISAAC HERMES

I EL RETAULE DEL ROSER D'IGUALADA (1585)¹⁰

El canvi en les formes tradicionals de la religiositat va donar lloc a l'aparició de noves devocions. Una de les que més es van generalitzar a Catalunya va ser la del Roser, la qual va tenir una gran expansió després de la batalla de Lepant, l'any 1571. Els grans difusors en foren els frares predicadors, i més tard els dominics. No és d'estranyar, doncs, que les confraries del Roser es generalitzessin per les parròquies de l'actual comarca de l'Anoia. A Igualada es fundà l'any 1574, a Clariana el 1582, a Sant Martí de Tous el 1590, a Orpí el 1601, a Miralles el 1603, a Pujalt el 1605, a Pierola el 1607, a Carme el 1610, a la Pobra de Claramunt el 1623, a Capellades el 1648.¹¹

9. AHCI. Secció ANI, núm. 124, p. 312. Julian Amon explica que havia estat presoner durant nou anys en les gales del rei de França “*per coses de guerra*” i que, arran de la pau entre Espanya i França, va ser alliberat. Quan tornava a Cadis, va passar pel monestir de Montserrat i allí va tenir notícies “*de una figura del St. Cristo que és en la pnt. Iglesia parroquial – d'Igualada – que li digueren feya molts miracles, resolué de passar a visitar dit St. Christo...*” Per saber més sobre els prodigis del sant Crist d'Igualada veure Padró y Serrals, Juan: *La Sagrada y prodigiosa imagen del S. Christo de la vila de Igualada, vista en el origen de su veneración, en sus milagros, en su traslación a nueva capilla, y en un panegirico*. Imprenta Real de la Universidad, Cervera, 1736. Colomer i Oms, Francesc M^a: *Història del Sant Crist d'Igualada i el seu culte*. Igualada, 1916.

10. AHCI. Secció ANI, núm. 20, p. 341. Sobre Isaac Hermes vegeu: Mata, Sofia: *Isaac Hermes Vermey. El pintor de l'Escola del Camp*. Diputació de Tarragona (Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV). Tarragona, 1992.

A partir de la seva fundació, aquestes noves confraries incrementaren considerablement la demanda de retaules. La majoria dels retaules seran el resultat d'una inversió col·lectiva —obreries, universitats, confraries. A Igualada, el contracte per pintar el retaule de Nostra Senyora del Roser, signat l'any 1585, és una mostra d'aquesta mobilització a favor de la millora del culte. Els representants de la universitat, a més de Jaume Pau Francesa, membre de la noblesa local, signen amb el mestre Isaac Hermes,¹² pintor alemany, resident a la ciutat de Barcelona, els pactes que aquest haurà de complir en el moment de l'execució de l'obra destinada a la capella situada al carrer Riumajor —actual carrer del Roser. Després d'haver estat acceptada la traça i aprovada la iconografia, el pintor es comprometia a plasmar els quinze misteris de la fe, en quinze plafons: Goig (Encarnació, Visitació, Naixement, Presentació al Temple i Jesús entre els Doctors), Dolor (Oració a l'hort de Getsemaní, Flagel·lació, Coronació d'Espines, Camí del Calvari i Crucifixió), i Glòria (Resurrecció, Ascensió, Pentecostès, Assumpció i

11. L'any 1610, el vicari major de l'església de Santa Maria de la Pobra de Claramunt, juntament amb el batlle i el jurat de Carme, demanen llicència al degà de Piera, per “*instituir y fundar una confraria de Nostra Senyora del Roser en la parrochial Isglésia de dit lloc de Carme*”. El degà va donar-li l'autorització el 9 d'octubre del mateix any. AHCI. Secció ANI, núm. 59. Vegeu també, Carme Giralt, Rosa Junyent, Sergi Plans: *El retaule del Roser de Sant Martí de Tous*. Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, Sant Martí de Tous, 1998, p. 30-31.

12. Isaac Hermes o Hermans, originari d'Utrecht, format a Itàlia a redós dels corrents romanotoscans, arribà a Catalunya el 1573, al servei de Lluís de Requesens, i va convertir-se, com diuen Joaquim Garriga i Joan Bosch, en el testimoni potser més important i de major interès per observar la definitiva acomodació dels clients i del públic catalans del darrer terç del segle XVI al nou estil internacional de pintura. Altres obres seves van ser els retaules de la capella de Palau (1582), de Mencia de Requesens per al convent de sant Domènec de València (1583), de la Prioral de Sant Pere de Reus (1592) i de Santa Maria de Palamós (1596). “L'arquitectura i les arts figuratives dels segles XVI-XVII” dins *Història de la cultura catalana. Renaixement i barroc. Segles XVI-XVII*. Edicions 62, Barcelona 1997.

Coronació de la Verge). El contracte estipulava que s'hauria de posar “*les figures, ornamentals e colors fines*”, i pintar “*lo bulto de la image y figura de nra. Sra. daurant primer tota aquella de or fi y després adornant-la de la pintura necessària*”, a més a més de la imatge del Crist crucificat que existia en l'altar de la capella. El pintor es comprometia a daurar o fer daurar columnes, pedestals i altres elements que formaven part del retaule. Ara bé, l'obra la realitzaria a la ciutat de Tarragona, on tenia en aquells moments el seu taller, ja que estava treballant en el retaule de l'arquebisbe Antoni Agustí per a la capella del Santíssim de la seu de Tarragona. Una vegada acabada la feina, tenia l'obligació d'instal·lar el retaule al seu lloc, i passar el vistiplau o visura final.¹³ El preu fet de pintar i daurar el retaule fou de tres-centes vuitanta lliures barceloneses, pagadores cent lliures en el moment de la capitulació, cent lliures al cap de vuit mesos i les restants cent vuitanta lliures en finalitzar l'obra.

---

13. El retaule va ser acabat dins del termini estipulat. Una nota pública per Sergi Plans, extreta de Cèsar Martinell, referent al retaule de Nostra Senyora del Roser de Capellades, ens informa que “Joan Torra —escultor— contractà el nou retaule, però sembla ser que l'obra no agradà als jurats de la vila per no tenir les adequades proporcions, per la qual cosa el 1593 demandaren judicialment l'escultor i aquest s'oferí a fer-ne un altre com el del Roser d'Igualada, amb la supressió d'alguns petits detalls... la traça final incloïa una pastera per a la imatge esculpida i els plafons per poder representar els quinze misteris...”. Carme Giralt, Rosa Junyent, Sergi Plans: *El retaule del Roser...* p. 53.

ELS MESTRES FUSTERS MIQUEL LLADÓ I JAUME NOVELL I EL RETAULE DE SANT JOAN BAPTISTA DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE D'ÒDENÀ (1603)¹⁴

L'any 1603, el rector d'Òdena, Joan Janer, va fundar la confraria de Sant Joan Baptista i va decidir generalitzar entre els seus parroquians la devoció vers el nou sant. Serà un exemple més de l'esforç eclesiàstic de capgirar el tipus de religiositat camperola fins aquells moments molt imbricada en les preocupacions materials i amb connexions amb el món de les supersticions.¹⁵ Així, tota nova devoció necessitava un retaule per veure representat en ell el nou sant. Per aquest motiu, el mateix rector Joan Janer, com a prior major de la mateixa confraria, signa l'any 1603, amb els mestres fusters Miquel Lladó i Jaume Novell, la construcció del retaule de sant Joan Baptista pel preu de quaranta lliures barceloneses.

La documentació no aporta cap element identificatiu per saber com era la traça i els elements que havia de tenir. Només sabem que la fusta havia d'ésser d'àlber i que la feina havia d'estar enllestida al cap d'un mes i mig. Els pagaments havien de ser en dos terminis. El primer de deu lliures en el moment de començar l'obra i la resta quan aquesta fos acabada.

ELS ESCULTORS JOAN I ANTIC TORRA I ELS RETAULES DE SANT MIQUEL I DE NOSTRA SENYORA DEL ROSER, DE LA PARRÒQUIA D'ORPÍ (1608)¹⁶

Els Torra, van constituir la nissaga de fusters-imaginaires autòctons més importants dins de

---

14. ACA. Secció protocols. Sèrie Igualada, núm. 373.

15. Puigvert i Solà, Joaquim: “Guerra i contrareforma a la Catalunya rural del segle XVII” dins *La Revolució Catalana de 1640*. Editorial Crítica, Barcelona, 1991, p. 99-132.

16. AHCI. Secció ANI, núm. 57, p. 5.

l'activitat escultòrica de la vila d'Igualada.¹⁷ Obres seves són el retaule de Sant Joan (1590) i el sagrari del retaule major (1596) de l'església parroquial de Santa Maria de Rubió; el retaule del Roser de l'església de Santa Magdalena de l'Espelt (1593); el retaule del Roser de l'església de Santa Maria de Capellades (1593-1594); el retaule del Roser de l'església de Sant Hilari de Vilanova del Camí (1602); i el retaule i tabernacle del Roser de l'església de Santa Maria del castell de Montbui (1602). A aquestes obres, s'hi han d'afegir els retaules de Sant Miquel i de Nostra Senyora del Roser de l'església parroquial de Sant Miquel del castell d'Orpí.

L'any 1608, els escultors Joan i Antic Torra signen els pactes i condicions presentats pel rector i jurats del castell d'Orpí per a la realització dels dos retaules, prèvia acceptació, abans, de les traces per part d'aquests últims. Els escultors havien de proporcionar la fusta d'àlber i acabar tot el treball per la festa de Sant Miquel de setembre. El cost total era de setanta-dues lliures, de les quals, trenta-dues lliures corresponien al retaule i sagrari de Sant Miquel, i quaranta lliures al retaule del Roser.

La informació que explicita el document és bastant minsa. Només detalla que, en el retaule de Sant Miquel, hi hauria una pastera i un sagrari i dins de la pastera una figura “*de St. Miquel de bulto de fusta de alber*”; i en el retaule del Roser hi hauria una pastera i un bancal baix, amb cinc plafons per pintar cinc dels misteris.¹⁸

EL PINTOR PERE ANGLÈS

El pintor Pere Anglès —1563-1621— forma part d'aquells artistes igualadins que van viure activament els canvis tridentins postulats per l'Església a partir del seu treball com a pintor de retaules. El seu taller devia estar situat al carrer Castellolí —actual Sant Sebastià—, i la seva activitat artística es va plasmar en els diferents retaules que va realitzar per a diverses esglésies de l'actual comarca de l'Anoia —Rubí, l'Espelt, Montbui, Òdena i Igualada.¹⁹ Aportem tres nous retaules a l'obra de l'artista igualadí.

Retaule de Nostra Senyora del Roser, d'estil barroc, procedent de la capella de Santa Magdalena de l'Espelt. Probablement és el retaule realitzat l'any 1593 pels fusters-imaginaires igualadins Joan i Antic Torra i pintat pel pintor Pere Anglès.

17. Com diu Sergi Plans, “la personalitat més destacada fou la de Joan Torra, iniciador de la nissaga, el qual fou el fuster retaulista més actiu del tombant de segle a la vila d'Igualada, i arribà a assolir una certa preeminència professional que fou continuada pel seu fill Antic”. Carme Giralt, Rosa Junyent, Sergi Plans: *El retaule del Roser...* p. 41.

18. Sergi Plans en el seu llibre, *El retaule del Roser...* ens proporciona una fotografia, realitzada l'any 1915 per Josep Salvany, del retaule del Roser. El retaule va ser destruït o va desaparèixer l'any 1936, p. 75.

19. Per a més informació sobre la vida i trajectòria artística de Pere Anglès, vegeu Carme Giralt, Rosa Junyent, Sergi Plans: *El retaule del Roser...* p. 56-62.

El retaule de Sant Miquel, de la parròquia d'Orpí (1609)²⁰

El contracte per pintar el retaule de Sant Miquel d'Orpí va ser signat el mes de març de 1609 entre l'artista i els jurats d'Orpí. Novament ens manca la traça del treball aprovat pels jurats. Així i tot, el document notarial ens aporta un xic d'informació sobre el daurat i policromat del retaule. El conjunt havia de tenir pintada a mà dreta Santa Eulàlia i a mà esquerra Santa Madrona. La resta havia d'explicar les històries de Sant Miquel. A més a més, Anglès es comprometia a pintar el sagrari i la porta de la sagristia.

El cost del treball era de cinquanta lliures barceloneses. El contracte estipulava que l'obra havia d'estar enllestida al cap de cinc mesos. Les primeres vint-i-cinc lliures s'havien de pagar el mateix dia de l'escriptura notarial del contracte i les altres

Capella de Sant Martí de Carme (existent des de l'any 1205). Vell arc i restes de la primitiva capella dedicada a Sant Martí.

20. AHCI. Secció ANI, núm. 86, p. 53.

vint-i-cinc lliures en concloure el treball, el mes d'agost. Per l'època trobada el mes de novembre, entenem que la feina va ser finalitzada tres mesos més tard de l'estipulat en el contracte.²¹

El retaule de Sant Martí i Santa Magdalena de Carme (1610)²²

El batlle i jurats de la universitat de Carme signaven la concòrdia amb el pintor el setembre de 1610. Els pactes acordats estipulaven, en primer lloc, plasmar en el retaule les històries de Sant Martí i de Santa Magdalena, mitjançant la tècnica de l'oli; en segon lloc, pintar els pedestals i les imatges exemptes de Santa Magdalena i de Sant Martí; i en tercer lloc, daurar i argentar amb or i plata fina tot allò que calgués.

Pere Anglès exigia un taller o habitatge a la mateixa població de Carme, per poder-hi instal·lar el retaule i pintar tot allò que havien acordat. Les despeses originades pel trasllat d'aquest van anar a càrrec del mateix pintor. L'import del cost es va efectuar en quatre terminis, un primer de cinquanta lliures en signar el contracte, dos terminis de vint-i-cinc lliures i un últim pagament de quaranta cinc lliures.

El retaule de Nostra Senyora del Roser de l'església de Sant Hilari de Vilanova del Camí (1605)²³

El retaule de fusta havia estat realitzat l'any 1605 pel fuster igualadí Joan Torra de Nuça, però el fuster i els obrers de l'església mantin-

21. AHCI. Secció ANI, núm. 86, p. 95.

22. AHCI. Secció ANI, núm. 60, p. 94 (r).

23. ACA. Secció Protocols. Sèrie Igualada, núm. 1149. AHCI. Secció ANI, núm. 60, p. 140.

dran un litigi sobre el pagament de l'obra. El fuster argumentava no haver cobrat res, mentre que els obrers afirmaven haver pagat en metàl·lic la quantitat acordada. El cas és que el retaule va quedar sense pintar fins l'any 1611.

Refeta l'economia de l'obraria, els obrers de l'església de Sant Hilari, juntament amb el batlle de la Pobla de Claramunt i el jurat de Vilanova del Camí, contracten el 9 de gener de 1611 Pere Anglès per pintar el retaule del Roser. El pintor havia de plasmar, en quinze plafons, els quinze misteris de la fe; en altres tres plafons, les figures de Sant Domènec, Sant Francesc i una figura de Déu pare; pintar els pedestals situats als costats del retaule, una figura de Crist, el peu de la creu i quatre arquets, a més de daurar amb or fi tot allò que fos necessari. Tot aquest treball s'havia de realitzar per mitjà de la tècnica de l'oli.

El preu acordat entre les dues parts va ser de seixanta lliures, pagadores en tres terminis de vint lliures. El cost inclourà, a més dels treballs del pintor, la seva despesa i les pintures. L'obra havia d'estar acabada per a la primera quinzena de juliol del mateix any.

LA VÍDUA D'ANTONI TORRA, FUSTER, I JERONI MAYMÓ, I EL RETAULE DE SANT RAMON DE PENYAFORT, SANT ESTEVE I SANT SEBASTIÀ, DE L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL DE LA ROQUETA (Tous) (1617)²⁴

El petit nucli de la Roqueta, en aquells anys sufragània de Fiol, decideix l'any 1617, per mitjà de les seves autoritats, batlle i jurats, contractar els serveis de la vídua d'Antoni Torra, fuster de la vila

Església de la Roqueta.

d'Igualada, i del fuster Jeroni Maymó de la ciutat de Manresa, per fabricar el retaule dedicat a Sant Ramon de Penyafort,²⁵ Sant Esteve i Sant Sebastià, pel preu de divuit lliures barceloneses.

Eufracina Torra possiblement va acollir Jeroni Maymó en el seu taller d'Igualada, per substituir el seu difunt marit i poder així continuar la tasca retaulista de la qual obtenien els mitjans monetaris per sobreviure. Per a Jeroni Maymó, representava una oportunitat per poder assolir prestigi i experiència i, a la llarga, el taller de la vídua.

El retaule de la Roqueta devia ser molt senzill, en vista del preu acordat entre les dues parts. El contracte estipulava que els jurats havien de proporcionar la fusta per fer el retaule. Les divuit lliures barceloneses havien de ser pagades en tres terminis. Un primer pagament de cinc lliures en el moment de l'escriptura del contracte; un segon pagament de sis lliures i deu sous per Sant Pere i el tercer pagament amb les restants sis lliures, deu sous, quan el retaule fos assentat a l'església, per Nostra Senyora de setembre.

24. AHCI. Secció ANI, núm. 50, p. 111(v).

25. Sant Ramon de Penyafort és bastant present en l'àmbit català. En podien ser les causes la seva condició de sant català i de sant de la Contrareforma, per la seva canonització l'any 1588.

EL MESTRE FUSTER FRANCESC TORELLÓ I EL RETAULE DE LA CAPELLA DEL SANTÍSSIM NOM DE JESÚS DEL MONESTIR DE SANT AGUSTÍ D'IGUALADA (1624)²⁶

El març de 1618 es crearà la confraria de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist a l'església del monestir de Sant Agustí. Com totes les altres confraries, l'exaltació religiosa que vivien els seus membres, propi de l'ambient religiós que es respirava a la Igualada siscentista, els portarà a contractar la fabricació d'un retaule en la persona del fuster igualadí Francesc Torelló.

Francesc Torelló es comprometia a fabricar un retaule amb les mateixes característiques d'alçada i amplada que el retaule existent en aquells moments a la capella de la Minerva de l'església parroquial d'Igualada. La documentació notarial és parca en informació sobre la composició de la traça. El retaule havia de tenir una pastera per ubicar-hi la imatge de Jesús i *“dos àngels ab un escut del nom de Jesús a mig relleu als costats sobre de la cornissa”*. També explícita que *“les columngnes al tersio y las pilastres acanalats y en parell ab collars fullejats”*.

El preu convingut fou de seixanta-tres lliures barceloneses, pagadores en tres terminis. Un primer pagament de vint lliures en el moment de la contractació;²⁷ un segon pagament de vint lliures quan el retaule hagués estat fet fins a la cornisa; i un tercer pagament de vint-i-tres lliures quan el retaule estigués acabat i assentat a la capella. El contracte també determina que si els confreres no fan efectiva l'última paga *“que dit Torelló ho aja de guardar ... y aquell puga pendrer fins que serà pagat del sobre dit preu del dit retaula...”*

26. AHCI. Secció ANI, núm. 84, p. 40.

27. El mateix dia se li farà efectiu el primer pagament i Francesc Torelló en signarà l'època als confreres.

EL MESTRE IMAGINARI JOSEP TORRA I EL FUSTER FRANCESC TORELLÓ I LA CUSTÒDIA DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE D'ÒDENÀ (1629)²⁸

Els mestres igualadins Josep Torra i Francesc Torelló són contractats pel rector i per la universitat d'Òdena per realitzar l'any 1629, amb fusta d'alber, una custòdia per a la parròquia de Sant Pere d'Òdena, pel preu de quaranta lliures barceloneses. El document és bastant generós en la descripció de la traça. La custòdia havia de tenir sis àngels de pam i quart i una figura del pare etern dins d'un núvol. A més a més, *“dos algerretes o poms, una balustrada sota la cúpula, dues carteles, quatre seraphins al arquet, dos devant y dos darrera, dues columnes y una balustrada sota las columnes y altra balustrada sota la cúpula... y als braços quatre rematos y vuyt seraphins...”*

Medalló d'estil barroc que hi havia a la paret lateral de l'altar dedicat a Sant Joan Baptista en l'església parroquial de Sant Pere d'Òdena. La confraria de Sant Joan Baptista va ser creada l'any 1603 pel rector d'Òdena, Joan Janer.

28. ACA. Secció Protocols, sèrie Igualada, núm. 507, p. 140 (r).

El cost de l'obra s'adjudicava sobre deutes que tenien diferents persones del terme vers la universitat. D'aquesta manera, la comunitat es treia del damunt un deute que podia enterinyar les relacions socials dels seus habitants i, a canvi, els mestres podien arribar a utilitzar mètodes més coarctius per poder fer efectiu el cost de la feina realitzada.

EL MESTRE ESCULTOR BERNAT PERELLÓ I ALGUNS DELS SEUS RETAULES

El retaule de Sant Abdó, Sant Senén i Sant Isidre de la confraria de pagesos d'Igualada (1632)²⁹

Els nous models devocionals sorgits després de Trento tenen un clar exemple en Sant Isidre. Canonitzat el març de 1622, va ser ràpidament adoptat per la majoria de les comunitats camperoles de Catalunya. Els anys de crisi agrària reclamaven l'arribada d'un nou sant pagès que aportés seguretat i protecció al camp. I aquest paper el va realitzar amb èxit Sant Isidre. Igualada no va ser-ne cap excepció, i la confraria de pagesos el va incorporar al costat de les devocions, ja existents, de Sant Abdó i Sant Senén.

La confraria de pagesos d'Igualada es va fundar l'any 1574 *"a lahor y glòria de la Sanctissima Trinitat pare fill sanct sperit e de la gloriosa y molt humil verge Sancta maria e dels Beneventurats martirs Sanct Abdon y Sennem patrons y de tots los sancts y sanctes del paradís sia Amen"*.³⁰ L'any 1625 el consell de la confraria acorda *"sia servit ajuntar a dita confraria la festivitat y protecció del gloriós Sanct Isidoro"*. La renovació santoral i la construcció de la nova església parroquial d'Igualada permeten a la confraria disposar a partir de 1628 d'una capella. Aquest fet farà que els confreres es vegin en la necessitat de fer construir un retaule sota la invocació de Sant Isidre; retaule finançat a partir d'un tall entre els seus membres.

29. AHCI. Secció ANI, núm. 107, p. 117.

30. AHCI. Secció API, núm. 74.

En les deliberacions portades a terme pels membres de la confraria el dia 13 del mes de juny de 1632, s'accepta la traça realitzada pel fuster Bernat Perelló,³¹ habitant en aquell moment a Igualada.³² El 28 de juliol del mateix any, els cònsols i persones electes per la confraria signen el contracte de la fàbrica del retaule amb el citat Bernat Perelló, pel preu de dues-centes vint-i-cinc lliures barceloneses. Segons els pactes establerts, la fusta del retaule havia de ser d'àlber o xiprer, i havia d'estar visurada *"ans de posar en obra si es verda gelada o gresosa"* per dos cònsols de la confraria o dues persones de les elegides per signar el contracte.

Detall del retaule original de Sant Abdó, Sant Senén i Sant Isidre, realitzat l'any 1632 pel mestre escultor Bernat Perelló, que es conserva a la parròquia de Santa Maria d'Igualada.

31. Sobre Bernat Perelló, vegeu Martinell, Cèsar: "Arquitectura i escultura barroques a Catalunya: Els precedents. El primer barroc (1600-1670). Vol. I" a *Monumenta Cataloniae* vol. X. Ed. Alpha, Barcelona, 1959, p. 126. Sergi Plans diu que aquest fuster, originari de l'Arboç, va portar a Igualada l'altre fuster imaginari anomenat Joan Grau. Giralt, Carme; Plans, Sergi: "Joan Grau i el retaule de la capella de la Puríssima Concepció de Pujalt: Noves aportacions documentals (1638-1639)" a *Miscellanea Aqualatensia*, núm. VIII. Igualada, 1997, p. 408.

32. Segons Sergi Plans, el Sant Crist obrat per a l'església de Santa Maria de Miralles va ser realitzat per l'escultor Bernat Perelló l'any 1631 i policromat pel pintor igualadí Salvador Martí. Plans, Sergi: "El taller del daurador Esteve Gaixet a Santa Coloma de Queralt (segle XVII)" a *Recull* núm. 4. Santa Coloma de Queralt, 1996, p. 134.

La traça no s'ha conservat, però podem saber per la documentació que el retaule havia d'estar format per cinc pasteres³³ amb les seves corresponents figures exemptes. A la primera andana, tres pasteres artesanades amb florons, i dins d'aquestes pasteres “en la de ma dreta ... una figura de St. Abdó, en la den mitg St Isidoro y en la de ma esquerra St. Senén de tot relleu ... de nou pams y mitg”. La imatge que anava a la quarta pastera era Sant Llorenç, mentre que a la cinquena pastera hi havia d'haver la Santa Trinitat.³⁴ A més a més trobem quatre pasteres petites, on s'havien d'ubicar quatre figures de mig relleu, i un Sant Crist situat “devant dels taulons de bax conforme lo qui esta sobre lo altar de Fructuós Biosca”. El retaule també representava figures a mig relleu, protagonitzades per minyonets, serafins –caps d'àngel– i un minyó amb “les insignes del hort del pagès”. Altres elements eren les columnes de punta de diamant amb daus quadrats i capitells corintis amb fulles trepades, cartel·les i cornisa, aquesta última igual a la de la traça del retaule de Sant Joan de la confraria dels paraires d'Igualada.

Les formes del pagament van ser cinquanta-cinc lliures el mes d'agost de 1632; cinquanta-cinc lliures en el moment d'assentar el retaule —juny de 1633—; cinquanta-set lliures el juny de 1634; i les restants cinquanta-set lliures el juny de 1635. Els cònsols imposaven un penalització de cinquanta lliures si, en el moment d'assentar el retaule, alguna de les parts no estava realitzada. La contractació i el cost del mestre de cases per col·locar l'obra dins de l'església van anar a càrrec de la confraria.

El mestre Perelló no va complir els terminis d'execució, però a finals de 1633 ja havia acabat i assentat

33. Cavitat poc profunda practicada en un retaule per posar-hi una imatge exempta.

34. La celebració l'any 1633 del parlament dels confreres ens permet saber que la quarta figura exempta era la de sant Llorenç i la cinquena havia estat la santa Trinitat. En aquest parlament també es decideix visurar les dues imatges —possiblement per la mala qualitat del treball. S'acorda que si arriba a ser necessari se substitueixin per dues altres imatges.

dins de l'església tot el retaule. Ara serà la confraria qui tindrà dificultats financeres per fer efectiu el deute. L'elevat cost i el gran esforç que suposava per als seus membres satisfer el pagament es pot veure reflectit en la creació de diferents talls. Així i tot, el 1636 els cònsols “dient que m^o Vilalta de Marles tenint consigna de Bernat Perelló fuster per a cobrar lo que la confraria deu del retaule de St. Isidre ha fetes despedir en la cort del sr. Degà de Manresa contra dits honors consols unas lletres subsidiàries citatories en les quals se son ofertes algunes despeses y que es contra reputacio dexar de pagar lo que es ben degut y axí ques servescan determinar lo fahedor ha determinat la mayor part de dits convocats que es molt posat en rahó que dit m^o Vilalta sie pagat en lo que demana empero com la dita confraria sie pobre que los consols ho conserten ab les pagues mes acomodades quen poran consertar y que tots los confreres hajan de pagar los talls fets y altres que la confraria per a pagar dit retaule farà sens scusa ni dilatio algun”. L'any 1638 continuen els problemes econòmics. Aquesta vegada en Bernat Perelló decideix anar a la Real Audiència de Barcelona per reclamar el deute. L'any 1646 encara deuen part del cost del retaule.

El retaule de l'església de les Roques, sufragània de Fiol (1636)³⁵

L'abril de 1636 el rector de l'església de Sant Cristòfol de Fiol i els pagesos Pere Segura, Baptista Soler, Joan Mas i Pere Mateu de les Roques d'Aguiló contracten els serveis de Bernat Perelló per a la realització d'un retaule 16 pams d'alçada i 12 pams d'amplada, pel preu de 22 lliures barceloneses.

Poca explicació detalla el contracte. La traça és acceptada pels clients, però acorden que la figura exempta de Sant Pere serà realitzada per un altre escultor. També es determina un petit canvi en el retaule “en lloch de dos angels que y ha en los rematos

35. AHCI. Secció ANI, núm. 109, p. 99.

dit Parelló ha de fer duas piramidas”. El transport del retaule des d'Igualada fins a les Roques anirà a càrrec dels clients *“a ses costes y despeses”*.

Els contractes solen ser molt estrictes i detallistes en els aspectes econòmics, i aquest no n'és una excepció, malgrat el baix cost econòmic que suposa la seva fabricació. El pagament s'haurà de fer en dos terminis. Un primer pagament de cinc lliures el mateix dia del contracte, i un segon pagament de disset lliures una vegada assentat i posat a punt. La fabricació del retaule s'havia de fer en un període de quaranta-cinc dies. Si Perelló no complia el termini d'entrega patiria una penalització de deu lliures, és a dir un 45% del cost de fabricació.

El retaule i sagrari de Sant Cristòfol de Fiol (1636)³⁶

Un cop instal·lat i acabat el retaule de les Roques, el mes de novembre del mateix any, Bernat Perelló accepta el contracte que li ofereixen el batlle i jurats de Fiol per fabricar el retaule i sagrari de l'església, pel preu de cinquanta-cinc lliures i vint lliures barceloneses respectivament.

Perelló, per indicacions dels clients, haurà de seguir la traça que ell mateix va realitzar per a *“l'església de Tous de St Miquel”*.³⁷ Ara bé, haurà de fer canvis iconogràfics:

Sant Miquel de Tous	Sant Cristòfol de Fiol
Sant Miquel	Nostra Senyora
Sant Roc	Sant Esteve
Sant Sebastià	Sant Francesc
Sant Jeroni	Sant Cristòfol

No sabem si la utilització de la mateixa traça abaratia el preu de la construcció, o bé l'imaginaire s'estalviava feina aprofitant traces dibuixades per a altres esglésies, com en aquest cas, el retaule de Sant Miquel de Tous.

El retaule, una vegada finalitzat per l'escultor, s'havia d'anar a cercar a Sant Martí de Tous, a costes i despeses dels clients. El pagament es realitzaria en dos terminis, un primer pagament de trenta-quatre lliures quan el retaule fos finalitzat, i un segon pagament per la festa de Sant Joan de l'any 1639. Els clients diuen que, si l'església té diners, pagaran abans de la data el deute restant.

La traça del sagrari serà acceptada sense dilació pel rector de la parròquia de Sant Cristòfol de Fiol. El pagament també serà en dos terminis. Deu lliures el mateix dia de la redacció del contracte i les deu restants quan el sagrari fos assentat a l'església.

EL RETAULE DEL ROSER DE SANTA MARIA DE CLARIANA³⁸

Sergi Plans, en el seu treball sobre els pintors a la sotsvegueria d'Igualada a la darrereria del segle XVI,³⁹ ens informa sobre la contractació del fuster de Tous, Antoni Cardó, per realitzar l'enfustament del nou retaule del Roser de l'església parroquial de Santa Maria de Clariana, i la posterior contractació del pintor Francesc Gomar. Comenta que el retaule es conserva avui dia al Museu Comarcal de l'Anoia amb el núm. d'inventari 97. També el mateix museu conserva una caixa pintada de la parròquia de Clariana que correspon a un sagrari del segle XVI amb el núm. d'inventari 106.

36. AHCI. Secció ANI, núm. 109, p. 261.

37. S'hauria d'interpretar com el retaule de sant Miquel de l'església de sant Martí de Tous.

38. Arxiu Episcopal de Vic (AEV): Parròquies (Clariana), R/8.

39. Carme Giralt, Rosa Junyent, Sergi Plans: *El retaule del Roser...* p. 47- 48.

La recerca documental ens ha permès trobar la contractació d'un retaule per a la parròquia de Clariana, a l'escultor Francesc Esteve i a l'arquitecte Josep Perelló, pel preu de noranta lliures barceloneses. En el contracte és diu que el nou retaule *“ha de estar la arquitectura conforme esta lo de nostre senora del Roser del castell de Òdena ab aquella matexa manera planta y montea”*. Novament, la manca de diners d'una parròquia petita com Clariana fa que s'aprofiti la traça d'un retaule ja realitzat per a un altre parròquia. El document també informa de la realització d'un sagrari conforme *“una traseta tenen entre dit Esteve y dit Perelló”*. El sagrari conservat al Museu Comarcal de l'Anoia, ¿hauria de correspondre al creat pels dits Esteve i Perelló?

Característiques del retaule també són descrites de forma generalitzada en el contracte. En Francesc Esteve s'havia d'encarregar de fer *“gotas puntas de diamant, cartotxas y avols y ancadanats y cartelas si son de fusta y sino dit Perelló las a de fer y dit Perelló a de amanir dita obra tant del secrari com del retaula”* i *“posar axi afigures, serafins y taulons y tambe tornajar y las columnas”*. També resulta interessant l'observació de Perelló que diu que Esteve li ha de fer tres figures per al retaule de la Roqueta.

CONCLUSIÓ

La religiositat es consolida en el món rural anoïenc dels segles XVI i XVII gràcies a la inversió econòmica que realitzaran en retaules els batlles, jurats, confreres, rectors i obrers parroquials. Els retaules seran, doncs, les produccions figuratives per excel·lència dels segles XVI i XVII. Són l'expressió del sentiment doctrinal i devocional dels parroquians. Les seves escultures, relleus, pintures, sagraris, eren la plasmació de les noves exigències posttridentines. La sumptuositat dels daurats i la vivesa de les seves policromies havien d'ensenyar i afirmar la grandiositat de la casa de Déu. La

dignitat, la monumentalitat i l'emotivitat seran qualitats presents en aquestes obres populars.

Els obradors igualadins, tant d'escultors com de pintors, treballaran a ple ritme per tot el deganat d'Igualada. És una etapa de puixança sostinguda que durarà fins al segle XVIII. La procedència dels seus mestres serà diversa. Alguns seran estrangers com Issac Hermes, altres seran igualadins com Joan Torra, Antic Torra o Francesc Torelló, i la resta de procedència forània, però catalans, com Bernat Perelló o Jeroni Maymó. Alguns d'ells tindran tallers mòbils; és a dir, treballaran durant tot el període de fabricació o plasmació pictòrica en la mateixa parròquia. En aquest cas, sempre dependran de la importància de l'encàrrec contractat. La majoria, però, treballaran a Igualada, on una vegada acabada la feina, es comprometen a transportar-la i assentar-la en l'església corresponent. El transport anava a càrrec del client o del mestre, segons el que s'havia estipulat en el contracte.

Els retaules eren fabricats en fusta, generalment d'álber o xiprer i en cap cas, de pi —fusta abundant en els boscos catalans, però d'una pèssima qualitat. La traça, generalment inèdita, havia d'ésser aprovada pels clients, els quals, un cop acabada l'obra, podien fer-la visurar per dos mestres experts i foranis. En altres ocasions, les traces solen ser aprofitades per parròquies com Fiol i Clariana amb poca capacitat econòmica. El descontentament dels receptors de la feina podia obligar a refer, i fins i tot canviar, algunes de les composicions pictòriques o escultòriques del retaule —retaule de la confraria dels pagesos d'Igualada.

El cost dels retaules anava d'acord amb el pes social i econòmic de la població o de la confraria, i amb la qualitat de l'artista. Possiblement, hi predominaven els artesans i no pas els artistes. La majoria de les obres, sobretot les de baix cost, devien ser matusseres i ancorades en temps anteriors. Per això, els dispendis més elevats corresponen als retaules amb més treball compositiu

i qualitatiu; i aquests són justament els encarregats pels igualadins. Amb un cost molt més baix, s'hi inclouen les parròquies forànies. El cost econòmic al qual hauran de fer front aquestes últimes dependrà sempre del nombre d'habitants, entre els quals s'haurà de fer la talla per pagar el retaule, o del personatge que es farà càrrec, de forma desinteressada, de tot el dispendi. La qualitat de l'autor també anirà estretament relacionada amb la durada de la feina realitzada.

Per acabar, cal constatar que, en la majoria dels casos, la transcripció de les dades documentals no aporta una explicació de la futura traça i, per tant, és d'una gran pobresa interpretativa.⁴⁰ Així i tot, el buidatge documental sempre pot ajudar, a partir d'alguns petits detalls, a identificar i conèixer millor alguns dels retaules no catalogats, existents avui dia en els museus catalans, tant municipals com eclesiàstics.⁴¹

---

40. Per exemple, de l'any 1735, s'ha conservat un memorial de despeses del retaule de les Ànimes del Purgatori d'Igualada. Les associacions amb devoció per les Ànimes del Purgatori van aparèixer a Catalunya a mitjan segle XVIII. El cost total del retaule va ser de 195 lliures, 4 sous, 7 diners. De tot el memorial conservat només destacar els fusters que van treballar en la seva fabricació, Josep Torelló i Celdoni del Solà —tots dos d'Igualada— i el pintor barceloní Grau Prava, el qual s'emportà la major part del cost de l'obra, 116 lliures, 4 sous.

41. La marmessoria del Sr. Antich Mestra, prevere i beneficiat d'Igualada, de l'any 1730, ens n'aporta quatre dades molt escarides, però a tenir en compte pels estudiosos de l'escultor Josep Sunyer: "*Item a Josep Sunyer escultor per fer la sepultura en la capella de N^a Sra del Orito --- 93 lliures, 11 sous, 6 diners; Item a Josep Sunyer escultor a compliment del que se li devia del retaule de Sant Agostí --- 22 lliures, 8 sous; Item a Antich Tiana, daurador per pintar lo camaril de N^a Sra del Orito, a Sant Agostí y per colors --- 30 lliures, 7 sous, 5 diners; Item per la obra feta al camaril de N^a Sra del Orito a Sant Agostí --- 67 lliures, 12 sous*". AHCI. Secció API, caixa núm. 499. N^a Sra del Orito corresponia a Na Sra del Loreto, devoció molt viscuda a Catalunya al llarg dels segles XVII i XVIII.

XAVIER JORBA I SERRA (Igualada, 1965) és llicenciat en Geografia i Història, en l'especialitat d'Història Moderna. És professor d'Història a l'Acadèmia Igualada. Ha publicat, entre altres, "Els ploms de carnisseria igualadins. Una varietat de moneda eclesiàstica o municipal dels segles XVI i XVII", "Les pel·lofes d'Olesa de Montserrat. Aportacions documentals" i "Viure la mort a l'edat moderna. L'exemple del mas Rossinyol de Moragues (Òdena)".